

ДҮНИЕЖҮЗІ ТАРИХЫ
ВСЕОБЩАЯ ИСТОРИЯ
THE WORLD HISTORY

ӘОЖ: 94"19/"

Батырбекқызы Г*., Жуманова Қ.Т., Айтеке К.А.

PhD доктор, аға оқытушы М.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан
магистр, аға оқытушы М.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан
магистр, аға оқытушы Мирас университеті. Шымкент, Қазақстан

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖАЙЛЫ ДЕРЕКТЕР

Автор корреспондент: b.batirbekova-33@mail.ru

Түйін: Мақалада 1941-1945 жылдарда өткен Ұлы Отан соғысы тарихының бірғана бөлшегі – майдандағы қазақ тілінде жарық көрген газеттер туралы. Яғни, сол сұрапыл соғыстағы қазақ жауынгерлерінің, қазақстандық халықтардың ержүрек ұлдары мен қыздарының, КСРО мемлекеті азаматтарының отты шайқастардағы ерлігі мен тылдағы ерен еңбектерінің шежіресі. Сол кездегі қазақ журналистикасының ең кең тараған, әрі жан-жақты дамыған саласы - күнделікті басылымдар, газеттер, барша жаңалықтарды қоғамға, оқырмандарға үзбей жеткізіп тұрды. Егер шындығында, бұқаралық ақпарат құралдарының (БАҚ) ел алдындағы, Жаратушы алдындағы, қоғам үшін ең басты парызы мен міндеті - ақиқатты мүлтіксіз тарату арқылы барша азаматтардың сана сезімін оң бағытқа баулап, қоғамның дамуын қамтамасыз ету болса, соғыс жылдары БАҚ қызметкерлері өз борыштарын толығымен іске асырды, орындады, Отанды қорғаудың үлгілі жолдарын баяндады, тарихи мұра ретінде ұрпақтарға табыс етті. Бұл біздер үшін, біздердің болашақ ұрпақтарымыз үшін мәні мен құны мәңгілік тарихи деректер.

Кілт сөздер: Ұлы Отан соғысы, газет, журнал, баспасөз, редактор, 1941-145 жж., КСРО, БАҚ.

Кіріспе. Соғыс жылдарында қалыптасқан аса құнды дәстүрлердің бірі - тыл майдан арасындағы үзіліссіз байланыстар. Газет беттеріндегі материалдарда жауынгерлердің соғыстағы ерлігі туралы, тылдағы еңбеккерлердің майданға деген, жауды жоюға деген қажымас қайратты істері мен барша жасөспірімдердің ұмытылмас жәрдемдерін оқуға болады. Қазақ халқының ұл-қыздарының майдандағы қаһармандығы, тылдағы мыңдаған жұмысшылар мен қызметкерлердің ерен еңбегі ана тіліміздегі газеттерде том-томымен қоймаларда сақталуда, сол басылымдар бүгінгі және ертеңгі ұрпақтарымыз үшін үлгі-өнеге емес пе?

Мыңдаған совет азаматтарының өз еркімен майданға аттанғаны, әсіресе сол замандағы жастардың жауға қарсы шайқасқа ұмтылғаны туралы Шымкенттегі Тұрысов Еркінбек - ағаның шығармаларында жазылған. Облыстың Шаян ауданынан (бүгінгі Бәйдібек) бір топ жігіттер армияға алынғанда, жасы толмаған Бердібек Бекназаров өзін сол сарбаздар қатарына алуды өтінеді: «Толмаса, енді толам. Алдырасыз, алады», деп ағасынан өтінген, - мен сізден қалмаймын, көке! Берлинге дейін барып, Гитлердің қортышқанныңтұмсығындай істеген мұрнын бұзып, герой болып қайтамын». 17-жастағы жеткіншек майданға аттанған [1]. Бердібектің бейнесі - соғыс жылдарындағы жастардың өзі.

Шаяндық жасөспірім Б.Бекназаров қан майданда Воронеж үшін соғыста қаза тапты. Оның есімі сол қаланың орталығындағы бауырлар мемориалында алтын әріппен жазылған.

Соғыс жылдарындағы адам шығындары туралы мәселеге де 80 жылдан астам уақыт өтті. Бұл тақырыпты зерттеуші Борис Соколов: «1941 жылдың 1-ші қаңтарында КСРО-да 196,6 млн адам болып, 1946 жылдың басында халық саны 167 млн-ға түскен. Яғни, 29,6 млн шығын болған». Соғыс басталғанда, 1-ші шілдеде Қызыл Армия қатарында 5,8 млн, жылдың соңында 7,2 млн. Сонымен, 1941 жылдың соңында армия саны 10,1 млн-ға жеткен [2].

Талқылау. Соғыс шығыны туралы көп тараған мәліметтер Кеңес әкімшілігінде

(Берлиндегі) істеген полковник Калинов Кирилл Дмитриевичтен алынған. Ол 1949 жылы батысқа өтіп кеткен, сондықтан Германияда жарияланған оның кітабы «сатқындікі», дұрыс емес [3] деп тараған. К.Д.Даниловтың қолында құпия құжаттар болған - мыс, Қызыл Армияның бас военврачы генерал Е.И.Смирновтың, ГУК-тың, Н.А.Вознесенский, т.б. лауазымды адамдар 1946 жылы қаңтарда И.В.Сталинге берген анықтама болған (ол құжат бүгінге дейін табылмаған). Сол құжат арқылы Калинов кітап жазған, кітап итальян және француз тілдерінде де шыққан. Калиновтың жазғаны бойынша: 8,5 млн адам шығыны, 37 млн жау тұтқында өлгендер, 2,5 млн жарақат пен аурудан қаза тапқандар. Қызыл Армияның барша шығыны - 14,7 млн адам [3, 11 б.]. Бұл мәлімет 60-шы жылдарда айтылғаны рас.

Ұлы Жеңістің 75-жылдығы қарсаңында жарияланған мәліметтерде [4]:

- Жаудың оккупациялаған территориясында қырылған бейбіт адамдар саны 7 млн 420 мың 379 адам, олардың ішінде 216 мың 431 балалар;
- Германияға күштеп жетілгендер 5 млн 269 мың 513 адам, олардың 2 млн 654 мың 513-і соғыстан соң кері қайтқандар;
- Эмиграцияда (шет елдерде қалғандар) саны 451 мың адамды құрады;
- Санитарлық шығындар (жарақаттанған, контузия алған, суыққа және өртке ұшыраған, ауруға шалдыққандар) саны 18 млн 344 мың 148 адам;
- Хабар-ошарсыз кеткендер мен пленге түскендер саны 5 млн 59 адам;
- Штрафные рота мен батальондарда болғандар 427910 адам, олардың 170298 шайқастарда қаза тапты.

Бұл мәліметтерден өзгеше цифрлар туралы (Германиялық авторлар, ресейлік Б.Соколов, И.Курганов, А.Осокин сияқты зерттеушілер еңбектерінен алынған – Анвар Исмаиловтың деректерінен) көлемді мақалада [4]: КСРО-ның адам шығыны 43-44 млн болды, соғыс алдында халық саны 156 млн болып, халықтың үштен біріне жуығы қырылған – деген де тұжырымдама бар.

1941-1945 жж. Ұлы Отан соғысына қатысқандар туралы, жаппай мобилизацияның қорытынды сандары мен майданда қайтыс болған, жарақаттанған және хабарсыз кеткендер туралы деректер аз емес. Көрсетілген адам шығыны туралы мәліметтер де молынан болғанымен, ондағы цифрлар да әртүрлі, кейде – қарама-қайшы [6].

Әдістер. Мақаланы жазуда салыстырмалы-талдау, сыни көзқарас таныту ғылыми тәсілдері басшылыққа алынды. Қазақстандық және шетелдік деректерге сыни көзқарас таныту және жүйелеу мәселелері жіті ұқыптылықты талап етті.

Нәтижесі. Кеңес дәуіріндегі кітапта: Екінші дүниежүзілік соғыста 56 млн адам өлтірілген, ал 90 млн адам жарақаттанған, 28 млн – сол соғыста мүгедек болды, аштық пен эпидемия кездерінде 12 млн қырылған [7]. Ал Ұлы Отан соғысы жылдарында 29 млн 574,9 мың адам армияға алынды [8]. Қазақстаннан Германия мен Японияға қарсы соғысқа 1 млн 366 мың 164 қазақстандықтар қатысты, яғни бұл республика тұрғындарының 21,1 пайызын құраған еді. Барша адам шығыны КСРО бойынша 27 млн шамасында, олардың 8 млн 668 мың 400-і әскери адамдар. Соғыс майданында 601 мың 11 қазақстандық қаза тапты, яғни әскерге алынғандардың 44-пайызы, олардың 350 мыңы қазақтар [9]. Қазақстандық «боздақтар» кітабында осы мәліметті келтірген, бірақ «бұл соңғы қорытынды емес», - «этацифра не окончательная» - деген тұжырымға келген [10]. Бүкіл Совет Одағы бойынша 1941-1945 жж. адам шығыны 26 млн 600 мың деген хабар берілген [11].

Соңғы 50 жылдай уақытта 1941-1945 жж. соғыс туралы мәліметтер бірнеше рет зерттелу мен сараптамаға салынды. Ресми түрде жарияланған [12] мәліметтер жинағы мынадай көрсетілген.

Ұлы Отан соғысы алдында КСРО-да 196,7 млн адам болған. 1941 ж. 22-маусымы қарсаңында Армия мен Флот қатарында тізімі бойынша 4 млн 826 мың 907 адам. Бұлардан басқа Қорғаныс Халық комиссариатындағы қамтамада (бөлек мемлекеттік ведомстволар есебінде) 75 мыңға жақын әскери адамдар болған. Соғыс қарсаңында армиядағы

дайындықта 850 мың әскери борышын өтіп жатқан. Соғыс жылдарында шақырылғандар саны – 34 млн 476 мың 700 адам. Бұлардың үлесі: Ресей үшін – 19,2 пайыз; Беларусь үшін – 11,7 пайыз; Украина үшін – 12,2 пайыз. Ал Закавказье, Орта Азия және Қазақстан үшін – әрқайсысына 18 пайыз деп берілген [13]. Россиядан барлығы 21 млн 187 мың 600 адам алынған. Қарулы күштер қатарында 490 мың 235 әйел заты болғаны анықталған.

1945 жылдың 1-ші шілдесінде КСРО Қарулы Күштерінде 12 млн 839 мың 800 адам еді. Соғыс жылдарындағы жалпы адам шығыны 8 млн 668 мың 400. Оның 6 млн 537 мыңы Ресейден, яғни жалпы адам шығынының 71,3 пайызы.

Инвалидтердің жалпы саны – 2 млн 576 мың. Сотталғандар – 994,3 мың, қашқындар саны – 212,4 мың.

Республикамыздың майданға қосқан үлесі туралы Қазақстан Республикасы Ардагерлер ұйымы төрағасы, белгілі тарихшы-ғалым профессор Өмірзақ Озғанбай: «Жауға атылған әрбір он оқтың тоғызы Қазақстан қорғасынынан құйылды. КСРО-да шоғырланған марганец пен молибденнің 60 пайызы біздің республикада өндірілді. Балқаш, Қарсақпай кен орындары соғыс жылдары өндірілген қара мыстың жартысынан астамын берді. Республика дихандары мемлекетке 360 млн пұт астық тапсырды. 4 жыл ішінде Қазақстан еңбекшілері майдан мұқтажына 94 млрд 500 млн сом жарна өткізді» [14].

Қызылордалықтардың соғыс майданындағы ерлік пен тылдағы ерен еңбектерін атап өту орынды. Облыс тұрғындары 1942-1944 жылдарда КСРО Қорғаныс Комитетінің (ГКО) алғыс айтылған жеделхатын 11 рет алғаны бар, ал майдан үшін сол жылдары 53600 центнер ет, 2800 центнер май, 3870 центнер жүк және 254800 дана мал терісін қорғаныс қорына тапсырып, 1944 жылы Одақтық ауыспалы Қызыл Туын иеленгені бар [15]. Бұл патриоттық табыстар тылдағы газеттердің көшбасшысы – қазақ тіліндегі «Социалистік Қазақстан», орыс тіліндегі «Казахстанская правда», мысалы, Донбасс көмір ошағы уақытша жау қолында қалғанда Қарағанды бассейні соғыс жылдары аса жоғары орынға шықты. Бұл басты газеттер «Қарағандаутоль» бассейнінде өз тілшілерін орнықтырды. КСРО-ның бас газеті «Правда» Қарағандыда көшпелі редакция ұйымдастырды. Бұл редакция жеті айдан астам уақытта, 1942 жылдың 19-қарашасынан 1943 жылдың 17-шілдесіне дейін, көп тиражды «Барлығы майдан үшін» (Всediaфронта) газетінің 120 мыңдық 230 номерін шығарды. Сол Мәскеулік «Правда» газетінде «Отанды қорғаудағы шахтерлердің үлесі» атты арнайы бас мақалада Қарағанды көміршілерінің Магнитогорск, Поволжье кәсіпорындарын, темір жол транспортын қамтамасыз етудегі теңіз ролін көрсетті.

Сыр елінің мәңгі мақтанышы. Соғыс басталған жылы Облыс Отанға 178,8 мың центнер астық тапсырды, ал 1942 жылы астықтың мөлшері өткен жылға қарағанда 2 млн пұт асты. Шиелі ауданындағы «Авангард» колхозының күрішші диқаны Ким Ман Сан әр гектардан 160 центнер өнім алды. Оның әріптесі Ыбырай Жақаев өнімді 170 центнер жеткізді [15, 144 б.].

Қызыл-Орда облысының соғыс жылдарындағы тарихында есімдері алтын әріпті Қуаныш Баймағамбетов, Шоқатай Қоянов, Қашақбай Пірімов, Керейтбай Дүйсенбаев, Қорысбай Ділімбетов, игілі істерімен республикаға, бүкіл одаққа белгілі Ыбырай Жақаев пен Ким Ман Сам атты тұлғалар бар. Олар майданға көмектесу патриоттық бастамалардың алғы шебінде болды, әрқайсысы майдан қорына 100-мыңнан 325 мың сомға дейінгі өз қаржыларын өткізді [15, 145 б.].

Қазалы ауданындағы «Қызыл Ту» кеңшарының бригадирі Қашақбай Пірімов соғыс жылдары сол шаруашылық ұжымын басқарды, 1937 жылдан КСРО жоғарғы Кеңесінің депутаты болған [15, 137 б.]. Бұл ұлы оқиғалар Облыс тарихында, халық жадында мәңгі орын алып, Қызыл-Орда тарихы туралы қызықты әрі өте тартымды жазылған кітапта орын алғанын тағы да атап өткенді жөн санадық.

Украинаның Біріккен университеті (Киев және Харьков университеттері) соғыс жылдарында Қызыл-Ордада орналысты [15, 135 б.]. Қалада Москваның агротехникалық

және Қырымның медицина институты тұрақтанды.

Қазақстан Республикасының жеке облыстарының тарихы мен өмірін баяндайтын кітаптар ішінде Ақтөбе облысына арналған басылымның аса құнды орнын байқамай өткен дұрыс болмас. Ақтөбе әйелдерінің тарихында ұрпақтарға үлгі болар ерлік те қаншама айтсақ та орынды. Қызыл Армия қатарына алынған 47757 ақтөбеліктердің 3113-і қыздар мен әйелдер болған. Тек қана Ақтөбедегі ферросплав зауытында соғыс басталысымен 33 әйел металлург мамандығын игерген, майданға аттанған ерлердің орнына 80-і метал қорытушы болып, еңбек вахтасында еңбектенген [15, 143 б.]. Мұндай патриоттық ел тарихында болмаған.

Дарынды журналист, өмірдің бейнесін шеберлікпен өрнектеген Юрий Криничияновәдемді «айналып өткен» тарихы мен рухани қуатты шексіз сурет туралы жазғаны бар [16]. Қазақ баспасөзінің майдандағы атқарған ролі туралы кеңінен қамтылған Москваны қорғау үшін соғыста, Сталинград және Ленинград эпопеясы туралы, сол шайқастарда ерлік көрсеткен қазақ совет жауынгерлеріне арналған мақала мен очерктер бүгін де құнды тарихи деректер. Бұл тақырыптар Қ.Бекхожиннің кітабында 34-тей бетті қамтыған. Ал, «Қазақ тіліндегі майдандық газеттер» атты кітаптың үш беті шолу ретінде 1942 жылы қараша айынан шыға бастаған газеттерге арналған. Қазақ тіліндегі майдандық газеттер 15 болған. Олар толығымен қамтылмағанмен, автордың: «Барлық майдандық қазақ газеттерінде ерлік істердің шежіресі жазылды», дегені аса маңызды тұжырым. Сол газеттерде Нүркен Әбдіровтың, АқәділСуқанбаев пен Сұлтан Баймағанбетовтің майдандағы ерліктерін барша совет жауынгерлеріне, әсіресе қазақ солдаттары мен офицерлеріне, ана тілімізде жеткізді.

Белгілі жазушы Илья Эренбургтың қазақ жауынгері туралы мақаласы, мысалға алсақ, бүкілодақтық газеттерде, біздің республикалық басылымдарда, майдандағы газеттерде кеңінен таралды. Илья Григорьевич Эренбург - былай жазды: «Қазақтар кең далада атқа мініп шабуға дағдыланған адамдар, ал егер керек болса, ол еңбектейді де, жүгіріп те кетеді, тырбаланып тау-тасқа да шығады. Олар сазға батпайды, оларды еш нәрсе де тоқтата алмайды. Тұтқынға алынған бір фашист офицері былай деп мәлімдеген: «Бізге қарсы сондай бір қорқынышты, ғажайып солдаттар соғысты. Оларды ешқандай оқ тоқтата алмады. Олар бізге қарсы дүрсе қоя берді. Кейіннен маған бұлар қазақтар деседі. Мен бұрын мұндай халықтың бар екенін білмеуші едім».

Қ.Бекхожиннің кітабында Волхов, Прибалтика, Оңтүстік майдандарында қазақ тілінде шыққан «Майдан правдасы», «Жауға қарсы аттан», т.б. да газеттердегі мақалалардан үзінділер келтірілген. Автордың қорытындысы: «Майдан газеттері - совет жауынгерлері мен тылда еңбек еткен халқымыздың өшпес ерлігінің жарқын шежіресі. Қазақ тілінде шығарылған майдандық газеттер қазақ баспасөзінің тарихынан елеулі, орын алды. Бұл газеттерді шығару ісіне Ахмет Елшібеков, Үмітбай Балқашев, Қасым Шәріпов, Әбу Сәрсенбаев, Қалмахан Әбдіқадыров, Жұбан Молдағалиев, ӘнуарИпмағанбетов, Құрманбек Сағындықов, Мұса Дінішев, Төлеутай Ақшөлақов, Сағынғали Сейітов, Жекен Жұмақанов, Зейнолла Тұрарбеков, Әбдірашит Бектемісов, Мұзафар Әлімбаев, Қалижан Бекхожин сияқты жауынгер журналистер мен жазушылар редактор, газет қызметкерлері, тілшілер болып қатысты. Міне, осылай үлкен жазушыларымызбен қатар қазақ баспасөзінің тарихында тұңғыш рет әскери очерк жанрын қалыптастырды, орнықтырды. Олар жалынды сөздерімен жауынгерлердің жүрегіне жол тапты».

Яғни, сұрапыл соғыс жылдарында қазақ тіліндегі майдандық газеттер Совет Армиясының әлеуетін нығайтуға көлемді қызметін қосты, елімізді жаудан құтқаруға барша халықты жұмылдырды.

1941 жылдың 21 маусымының, яғни соғыс басталғаннан бір апта арасындағы оқиғалар туралы майдангер-офицердің естелігін жариялады. Ол 6-атқыштар дивизиясының 204-Гаубица артиллериясы полкында Брест қамалында жаудың бірінші күнгі шабуылына қарсы тұрған қазақстандық солдаттар туралы баяндаған Жұматов Ғаббас. Суреттегі бір аяғынан шайқаста айрылған майдангер Фурсов Владимир Иванович,

бүгінгі Аль-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің профессоры, биология ғылымдарының докторы. 1941 ж. олар, - Ғаббас Жұматов пен В.И.Фурсов сол артполкта әскери қызметте еді. Ғаббас – аға да университетте бар өмірін оқытушы болып өткерді. Жауға қарсы жорығын Брест қамалынан бастап, Мәскеуге дейін Гомель қаласынан шегініп, 537-ші артиллериялық полкта (Бас командованиенің резервіндегі) Венгрия арқылы Австрия астанасы Вена қаласында Жеңіс күнін қарсы алған. 1941 ж. 7-қарашадаға Қызыл алаңда өткен тарихи шеруге (парадқа) қатысқан.

Әбдірашит Бектемісов өз кітабында Ленинград қаласының он жеті айға созылған жау қоршауын бұзуға Волхов майданының жауынгерлерінің ерлік пен батылдықтың толы шабуылдарын мақтанышпен, жүректен шыққан қуанышпен жеткізген. Сол айбында қызыләскерлер қатарында қандыбалық неміс-фашистерін аяусыз тал қандауға шақырған, үлгі болған қазақтың ақын-жазушыларын да бүгінгі ұрпаққа жеткізген. «Жас офицер жер бауырлап жылжып келеді. Қолында автомат, белінде граната. Кезінде – ышқындаған ыза жалыны, кеудесінде - қайнаған кек. Алдыңғы шептен жаңбырдай жауған оққа да қарайтын емес, аспаннан ұли түсіп, құлақ тұндыра жарылған снарядтарды да елең етпейді. Омырауымен жер сызып, алға қарай өршелене ұмтылады. Ол айналасын қоршаған, жасыл жапырақ жамылған орманға да назар салмайды. Автоматтан оқ, жаудырып, граната лақтырады. Жау өліспейберіспек емес. Оларда оқты жаңбырдай боратуда. Өне, тағы да бір майдандас досы оққа ұшты. Кенет сол қолы тыз ете қалғандай болды. Артынша қаруы икемге келмей, жерге сылқ етті. Қолынан қан сорғалап тұр екен. Ол бар күшін жинап, қаруын көтерді. Күллі салмақ оң қолына түсті. - Отан үшін алға! Даусы қатты шықты. Артынша бұл сөзді «ұралаған» жолдастарының даусы басып кетті. Ол әлі оқ боратып келеді. Бұл жас офицер - жиырма бір жасар жігіт, қазақтың белгілі ақыны Сырбай Мәуленов еді.

Синявино операциясы 1943 жылдың қысында аяқталды. Волхов және Ленинград майдандарының айбынды әскерлері жеті күндік қан төгіс ұрыстарының нәтижесінде, сол жылғы 18-ші қаңтарда бір-бірімен қосылып, жау қоршауын бұзып шықты. Сол 1943 жылы 8 қараша күні жауынгерлер үшін «Даңқ» ордені тағайындалды.

Командирлер, саяси жұмыс жетекшілері, газет қызметкерлері осы орден иегерлерін, олардың ерліктерін үлгі еткен. Волхов майданында «Даңқ» орденімен бірінші болып наградталғандар қатардағы жауынгер Красильников Григорий Алексеевич болғанын маршал Мерецков еске алған. 1,5 ай шамасында мерген (снайпер) Красильников 2) гитлершілердің қазасын берген. Батальон командирі аға лейтенант Ф.Рыбаков солдаттың еліне, Ақмола облысына Грийгорийдің ерлігін баяндап хат жіберген.

Қазақ Совет поэзиясы Совет Армиясының жауынгерлік сапында болып, Ұлы асулардан бірге өтті. Ұлы Армиямыздың құдіреттей қуатын, жауынгерлік жорықтарын шабытпен алғырлықпен жырлады. Талай кітап беттерінде өлмейтіндей өлең жолдары қалды. Ол жолдар сол бір күндерге соғылған ескерткіш, орнатылған мұнара сияқты жылдар сайын биіктен көріне береді. Әскери тақырып – көнермейтін әр уақыт көтере беретін жаңа тақырып. Біз соңғы жылдары әскери өмірге арнап шығармаларды аз жазып жүрміз. Бейбіт күннің солдаттары алдында зор борыштымыз. Жеңіс күніне жете алмай қаһармандықпен қаза тапқан ерлерді де еске алайық. Олардың ерлік өмірлерін бейнелейтін жаңадан жырлар жазайық. Әр уақыт өзімізді солдат сапындамыз деп ұғынайық.

Сыр елінің асылы Ілиясов Нағи туралы мәліметтер мен арнайы шығармалар Қызыл-Орда және Оңтүстік Қазақстан облыстарында жазылған [17]. Облыс Орталығы Шымкент қаласындағы Жеңістің 65 жылдығы қарсаңында орнатылған «Даңқ мемориалында» (Облыс әкімі А.И.Мырзахметовтің бастамасы арқылы салынған) оңтүстік өлкелік Кеңес Одағының Батырлары қатарында Нағи Ілиясовтың есімі алтын әріптермен жазылған. Ал оның туған жері Тереңөзек ауданындағы «Қызыл коммуна» деген колхоз. Совет Армиясы қатарында жауға қарсы шайқастарда көрсеткен ерлігі арқылы 1945 жылы 24-наурыздағы Указбен Кеңес Одағының Батыры атағы берілген. Сол жылғы 24 маусымда Мәскеудің Қызыл алаңында өткен Жеңіс Парадына қатысқан.

Сержант Құрмантай Құлтасов бір ұрыста дұшпанның дзотын қиратып, бөлімшенің алға басуын қамтамасыз етті. Сол жолы, «Қызыл Жұлдыз» орденімен наградталды. Аға сержант Сабыр Сәбитов те осы орденге қол жеткізгені - атака кезінде взвод командирі ауыр жараланып, қатардан шықты. Взводты басқаруды өз қолына алған Сабыр гитлершілердің ту желкесіне шығып оларға өлтіре соққы берді. Сержант Аман Ижанов мергендікпен бүкіл әскери құрамаға белгі еді, омырауында «Қызыл Жұлдыз» жарқыраған.

Ержүрек командирдің бірі лейтенант А.Қалиев сол орденмен наградталып, суреті «Отын үшін ұрысқа» газетінің 1944 ж. 12-сентябрьдегі номерінің 1-ші бетінде басылды. Қызыләскер Абілханов ұрыстардағы ерлігі үшін «Қызыл Ту» орденімен наградталған. Офицер Гавриленко басқарған госпитальда Қазақ қызы медицина қызметінің капитаны Гүлнұр Сейдалина Алматы медициналық институтының түлегі, әскери дәрігер капитан Бәсен Омаров жүздеген жауынгерлерді ажалдан алып қалды. Олардың суреті майдандық газеттің бетінде берілген еді. «Даңқ» орденді, ер жігіт аға сержант Аухади Қайырбаев Қиыр Солтүстікте шайқасты, жараланды да, емделіп өз бөліміне қайта оралып жүрді. Суреті қазақ тіліндегі газетіміздің 1944 ж. 7 ноябрьдегі ақырғы - 63-ші номерінде басылып шықты.

Пулеметші Жапар Исаевтың ерлігі де баршамызға үлгі. Атқыштар бөлімі бір ғана ұрыста жаудың жүзге жуық офицерлері мен солдаттарын жайратты, бірнеше фашистерді тұтқындады. Сол ұрыстағы ерлігі мен мергендігін бағалаған командирование Жапарды «Қызыл Ту» орденімен наградтады. Бұл награда қазақ солдатына медсанбатта (медико-санитарный батальон) командир табыс етті.

Советтік Заполярьеде соғыс дабыла басылды. Ерлік көрсетіп, оны төсін төсеп қорғағандарға арналып «Советтік Заполярьені қорғағаны үшін» медалі шықты. Совет елінде мереке мерекеге ұласып жатты. Батыста соғыс өрті сөнді. Бірақ Шығыста милитаристік Жапонияны талқандау - 1945 ж. тамыз айында басталды.

«Біздер, дейді журналист Ә.Бектемісов, шабуылдаулармен бірге, Маньчжурия жеріне кіріп, тау-тасты өрмелеп, үлкен айқастардың айғағы болып, көрген-білгендерімізді редакциямызға хабарлағанша асығамыз».

Бірінші Қиыр Шығыс майданында «Сталиндік жауынгер» газеті қазақ және татар тілдерінде шыға бастады. Қазақ тілді редакцияға капитан Рахым Айтжанов, Қабікен Қорабаев және Әбдібек Нұрмағамбетов жау жерінде тілші болып, Совет жауынгерлерінің ерліктер газет бетінде баяндап, Жапон басқыншыларын талқандауға шақырды. Мысалы, гвардия старшинасы Махмет Ахметов жауынгерлік жорығын Ұлы Отан соғысының алғашқы кезеңінен бастап, жау дүбірі басылғанға дейін жұлқысты. «Қызыл Ту», екі рет «Қызыл Жұлдыз» ордендері, ерлік күәсі медальдары Махметтің майдандағы батыл қимылдарының айғағы. Ол әуелі зеңбірекші, кейін зеңбірек командирі болды. Алғашқы айқасты Ленинград түбінде бастап, ақырғы жорығын Қиыр Шығыста аяқтады. Көп шайқасты, финнмен де, фашистпен де, жапонмен де айқасты. Соғыстың қаншама қыл көпірінен өтті, суға түсті, отқа күйді, ұрыстың боранын да, дауылын да көрді. Мұратына жетті, жеңіс туын көтерісті.

Масқара боп қираған жапон армиясы 1945 ж. 2-сентябрьде тізе бүккенін мойындап актіге қол қойды. Соғыс аяқталды.

Жұбан Молдағалиев туралы әдебиеттік Батыс Қазақстан облысы, Тайпақ ауданынан. Алғашқы өлеңдері 1939 жылдан, яғни Ұлы Отан соғысынан бұрын, баспадан шыға бастаған. Ақынның өз сөзімен айтқанда: «оқуым - жеті жылдық мектеп, техникум, әскери-саяси курстар. Ал жалпы алғанда ғұмыр бойы оқып-үйреніп келе жатырмын деуге болады, өмір мен кітаптан, аға мен ініден, ақылды мен ақымақтан үйреніп келем. 1942 жылдан бері коммунистердің ұлы армиясының қарапайым жауынгерімін. «Армия» деген сөзді ауызға алған соң өз өмірімнің өзім үшін ең бір жарқын жылдары - 1940 жылдан 1947 жылға дейін совет қарулы күштерінің қатарында болған уақытты айта кетуім керек. Бұл жылдар ішінде мен энциклопедияда қысқа ғана мәлімет берілген: «Жұбан Молдағалиев (1920-1988) -1942-1952 жылдарда майдандарда қазақ тілінде шығып тұрған «Отан үшін»,

«Майдан үшін», «Майдан шындығы», «Жеңіс жалауы» газеттерінің редакциясында түрлі қызметтер атқарды. Оңтүстік облыстың оны «иемденуінің» де негізі жоқ емес. 1928-1936 жылдары жастық шағында Нағи Арыс және Ташкент қалаларындағы жетім балалар үйлерінде тәрбиеленген. Кейіннен Орта Азиялық мемлекеттік университетте оқып, Өзбекстанның Жоғары Шыршық ауданында (орталығы Жаңабазар селосы) екі жылдай мұғалімдік жұмыста болған. 1941 жылы Ұлы Отан соғысына аттанған. Соғыстан соң Партия Комитетінің хатшысы, Облыстық Партия Комитетінде, Шымкентте, бөлім меңгерушісі болғаны да Облыстық сол Аллеяға есімін орнатуға себеп болғаны мүмкін. 1956 жылдан Нағи өз елі Тереңөзекте қызметке өткен. 1987 жылы 6-мамыр күні Қызыл-Ордада өмірден өтті.

Ұлы Отан соғысы жылдарындағы қазақ тіліндегі басылымдар, ұлттық әдебиет пен өнер туралы шығармалар орыс тілді оқырмандарға да таныс. Соңғы жылдары баспадан шыққан орыс тіліндегі оқу құралдарындағы мәліметтерде қазақ ақын-жазушыларының Ұлы Отан соғысы жылдарындағы жауынгерлерді ерлікке шақырған жалынды өлең жолдары орын алғанын атап өткен жөн. Алып ақын Жамбылдың Ленинград тұрғындарына арнаған өлеңі (Ленинградцы, детимой), Қасым Аманжоловтың аудармасы бастаушы және орта кәсіби оқу орындары оқушыларына арналған оқулық-хрестоматияда берілген [18].

Майдангер ақынның шығармаларының бір бөлігі 2-томдық көлемде орыс тілінде жарық көрді. Бұл Қазақстандық және басқа шет елдердегі оқырмандарға арналған орынды тарту деп санаймыз. Т.Асхановтың «Қақарлы күндер» романы «Грозногоды» деген аудармада 1-томда басылған [19].

Әскери баспасөз тақырыбына арналған көлемді кітаптар мен ғылыми ізденістер [20]. Бүкілодақтық деңгейде, республикалық ғалымдар еңбектерінде кандидаттық және докторлық диссертацияда да орын алды [21]. Ұлы Отан соғысы тарихына байланысты көптомды басылымдарда идеологиялық мәселелер шеңберінде советтік бұқара ақпараттық құралдарының ролі мен орнына арнайы мән берілді [22].

Ғылыми еңбектер ретінде баспасөз тарихына арналған ресейлік ғалым-педагог Широкоград Ирина Ивановнаның докторлық диссертациясын атап өткен орында. Диссертацияда 1941-1945 жылдардағы орталықтық [23] газеттер мен журналдардың тарихнамасы берілген.

Олардың саяси насихат пен патриоттық тәрбие жұмыстары туралы, экономика мен өнеркәсіпті соғысты (майданды) қамтамасыз етудегі, халықты жаппай жауға қарсы мобилизациялаудағы ролі кеңінен анықталған. Майдан мен тыл өмірінің біріккен бағыттары зерттелген.

Қазақстандық авторлардан М.Серикбаеваның кандидаттық диссертациясы [24] соғыс жылдарынан бастап тәуелсіздік дәуірін қамтыған. Бұл ғылыми ізденісте 1941-1945 жж. қазақ тіліндегі майдандық газеттерге де шолу-сараптама берілген. Диссертанттың еңбегінде Ұлы Отан соғысы жылдарында жауынгерлерге, тыл еңбеккерлеріне күш-қуат берген Жамбылдың, Жұбанның жалынды өлеңдері мен М.Ғабдуллиннің, Д.Снегиннің, П.Кузнецовтың, Б.Момышұлының публицистикасына мән берген.

Соғыс жылдарындағы баспасөз тарихы тақырыбы өткен 70 жылдық кезеңде толығымен зерттелмеген. 1942 жылдан бастап армия саяси басқармасы, корпус пен дивизия саяси бөлімдері өз газеттерін мыңдаған тираждармен шығарып отырған. 1943 жылдан бастап әуе қорғау күштері (ПВО), атап айтсақ, Баку и Ленинград, Забайкалье және Приморье армияларында, газеттер шыға бастаған. Артиллериялық және танк құрамаларының да газеттері өз зерттеуін күтуде екені де шындық. Дивизия мен бригада газеттерінің саны 1941 ж. – 400, 1942 ж. – 600, 1943 ж. – 635, 1944-1945 жж. – 600 болса, әскери теңіз флотында – 117 газет шыққан.

Әскери құрамалар мен барша майдан көлеміндегі орыс емес ұлт өкілдерінің (представители нерусских национальностей) санына байланысты, олардың тілдеріндегі газеттерде де өзгерістер болған. Бірақ солдаттар мен сержанттар үшін бір газет бірлесуіне «нормаланса», сол газеттер редакциясында қызметте алты адам болған: жауапты

редактордың ұлттық газеттік орынбасары, екі аудармашы, корректор және екі наборщик. 1943 жылы КСРО халықтарының тілінде 55 газет болса, 1944 жылы олардың саны 110-ға жетті. Сонымен қатар, округтік газеттерде ұлт тілдерінде арнайы редакция құрамы жұмыс істеген. Орта Азия әскери округінің газеті «Фрунзевец» өзбек, қазақ, қырғыз, тәжік, түркмен тілдерінде материалдарды үздіксіз шығарып отырған. Онда осы аймақты мекендеген халықтардың жауынгерлік тарихынан мәліметтер, Ұлы Отан соғысындағы олардың ерліктері мен тылдағы майдан үшін істеліп жатқан қыруар жетістіктер баяндалған.

Соғыста кейбір ақындарымыз жаумен батырларша айқасып, қаһармандықпен қаза тапты. Жұмағалиев Абдолла мен Бұлқышев Баубектің балғын жас өмірі ұрыс даласында үзілді. Өлеңдері жеке кітап болып басылмағанымен, орталық, облыстық газеттерде шығып жүретін жас ақын, ұшқыш Нұртазин Асқар аспаннан алаулап түсті.

Сырбай Мәуленов: «Ол жылдары ұлы оқиғалардан қалыс қалған, майдан дабылына үн қоспаған бір де бір қазақ ақыны жоқ. Әркім өз қадірінше жауды жеңуге жалынды жырларымен үлес қосты». Тағы да Сырбай Мәуленов сөзімен: «Майданның ыстық-суығын өз басынан өткерген солдаттардың аты көпке танылып үлгермеген жас ақындардың ұрыс даласында туған талай-талай туындылары әлі жиналай келеді. Тарихи кезеңнің өшпес айғағы боларлық сол жырларды қалың жұртшылық қолына жеткізу - баспа орындарының әлі өтемеген парызы емес пе?»

Ұлы Отан соғысының бастапқы кезеңінде бірнеше ауыр шайқастардың ортасында өткен поэзия мен проза тарландарының белгісі өкілі - Сәуірбек Бақбергенов (1920-1997). Ол Оңтүстік Қазақстан облысының Созақ ауданынан Түркістан қаласындағы жетімдер үйінде тәрбиеленіп, соғыс басталғанда Қызыл Армия қатарында жауға қарсы атталған алғашқы әскери жасақтарда болған азамат. Баршамызға әйгілі Панфилов атындағы гвардиялық дивизияда взвод командирі Мәскеуді фашистерден қорғауда алдыңғы саптағы жаужүрек лейтенант еді. Ол Солтүстік-Батыс майданында Ресейдің Новгород, Псков, Калинин (қазіргі Тверь), Великие Луки, Холм қалаларын жаудан азат етуге қатысқан. Әдеби шығармаларында Ұлы шайқастардың қаһармандары Бауыржан Момышұлы, Рамазан Елебаев, Талғат Бигелдинов, Бақтияр Меңдіғазин, Темірбек Көкебаев бейнелерін оқырманға танытқан. Роман - повестері орыс, белорус, татар, армян, башқұрт т.б. тілдерде жарық көрді.

Соғыс жылдарының тарихына байланысты әлі де қаншама сыры ашылмаған шындық, ақтандық беттердің бары да даусыз. Өмірдің бірден-бір қызықты жолы – тарихты қаншама жасанды жасағанмен, күндердің күнінде ақиқат-шындық ашылады. Сондықтан, өткен заманның болсын, бүгінгі күндердің болсын оқиғаларын дәлме-дәл жазып, қатесіз теріп толығымен баяндаған орынды. Келер ұрпаққа тек қана таза шындықты аманат ету тарих алдындағы басты мақсатымыз, азаматтық борышымыз. Дегенмен, мына бір абзацқа зер қойсақ «Рахымжан Қошқарбаев, посвидетельствунекоторыхочевидцев, был в числетех, ктопервымводрузилзнамя Победы надкуполомрейхстага. Однако по какому-то особым политическим соображениям Героями в истории остались грузин Кантария и славянин Егоров. Кошкарбаев не могперенестиэтой обиды. Говорят, напараде Победы в Москве 9 мая 1985 года он взорвал символическое. Знамя Победы из рук также шагавшего в строю Кантарии и понесего сам. Кантария не стало спаривать его право хотябы в мирное время в парадном строю пронести Знамя Победы. В отличие от Момышулы Кошкарбаев даже посмертно не удостоился звания Героя» [25].

Рахымжан Қошқарбаевқа арналған «Ту тіккен» атты материалдар, тағы басқа да мәліметтер жарияланды. Дегенмен, менің өз пікірімше, редакция алқасының, жеке авторлардың кейбір мақалаларында, естелік жазбаларында немесе ой бөліскенде: 1941-1945 жылдарындағы Ұлы Отан соғысының 1939-1945 жылдарды қамтыған Екінші дүниежүзілік соғыспен алмасқаны байқалып тұрады. «Фашизмнің күлін көкке ұшырған» совет жауынгерлері, солардың қатарында фашизм әскерлерімен жанталаса алысқан мыңдаған қазақстандықтар. Ал «адамзатқа алапат қайғы алып келген» - Гитлер және оның

фашистік Германиядағы, мүмкін, барша Европадағы жақтастары. Батыс майданында болсын, КСРО территориясында болсын халықты аямай таптаған фашистер. Орыс, белорус, қазақ, украин басқа да КСРО халықтары сол «алапат қайғыға» және қаза тапқан адамдар шығыны жағынан бірнеше есе көптен қырғынға ұшырады. Бұл соғыс статистикасынан да белгілі. Қазақстанның соғыс алдындағы жылдарда Ресей Советтік Федерациясы, КСРО мемлекеті құрамында болғаны анық. Соғыс жылдарындағы тарих - сол кезеңдегі одақтас республикалар үшін ортақ тарих. Советтік Отанға өкпелеп, немесе, наразы болып, сол жылдардың тарихынан безуге, болған жетістіктерді де, кемшіліктерді бұрмалауға болмас. Ащы болсын не тұщы болсын ол бәрібір өз тарихымыз. Оны бұрмалауға болмас, шындықтан алшақтасақ алдағы ғасырлар алдында Қазақстанның Ұлы Отан соғысы жылдарын терең зерттеген П.С.Белан соңғы бір сұхбатында «Синоним истории – правда» деген асыл пікірін білдірген еді. Яғни, «Тарихтың дәлме-дәлі-шындық». Осыны ұмытпағанымыз міндет пен адами парыз 1941-1945 жылдарда барлық баспасөз саны 1377-ге жетіп, олардың бір дүркін тиражы 8 млн 216 мың дана болды. Төрт журналистке – С.Борзенко, М.Джалил, Я.Чапичев, В.Омельнюк, - Кеңес Одағының Батыры атағы берілді [26].

Соңғы жылдардағы монографиялық көлемді еңбектерде 1941-1945 жылдардағы ұлттық журналистика мен әскери корреспонденттер туралы, шағын ғана мәліметтер жазылған, белгілі жазушылар мен журналистердің майдандық газеттердегі қыруар қызметтері қысқаша баяндалған [27, 286-225 бб.]. Бұл тақырыптарға бағытталған ғылыми-ізденіс жұмыстары Қазақстанда да жалғасуда. Соғыс жылдарында Армия мен Флот қатарында 943 жазушылар болған, олардың 225-і соғыс даласында қаза тапқан, 300-і орден және медальдармен марапатталған [27, 286 б.]. Бір ғана Илья Эренбургтың сол жылдарда 1,5 мың мақалалары мен памфлеттері газеттерде жарияланған, олардың көлемі төрт томға жеткен [27, 297 б.].

Қорытынды. Кеңес өкіметінің 75 жылдай тарихында халықтар достығы, совет халықтары арасындағы қарым-қатынастар және өзара жәрдемдесу тақырыптары ол көпұлтты мемлекет үшін аса зор маңызды саясат болғаны даусыз. Әрине, бұл мәселелерді кіршіксіз шешілген деп отырғанымыз жоқ. Бір мемлекет шеңберінде орналасқан сол 100-ден астам ұлт пен ұлыстардың арасындағы достастық, менің өз пікірімше, тарихта бұрын - соңды болған емес. Бұл фактордың Ұлы Отан соғысында неміс-фашистерін талқандауда, нацистік Германияны жермен жексен етуде ролі, қалай да сынағанмен, аса күрделі болғаны анық. Совет баспасөзінде барша халықтар үшін достық пен ағайындық рухында тәрбиелік – ең құнды тақырып болған.

Иә, 1945 жылдан бері көп оқиға болды. Бірнеше ұрпақ ауысты. Елімізде түрлі күрделі оқиғалар болды. Әлемнің саяси картасында Тәуелсіз Қазақстан мемлекеті берік орын тепті. Кеңес жауынгерлерін өз туының астына топтастырған коммунистік идеология мұрағатқа кетті. Соғыстың қорытындысында қалыптасқан социалистік лагерь, әлем саяси дамуының бағытын анықтаған Ялта бейбітшілік шарты, Варшава шарты ыдырады. Кеңес халқының Ұлы Отан соғысындағы ерлігі әлемді таңқалдырып, мойындатты. Оған қазақстандықтар мен қазақтар қосқан қасиетті де қаһармандық ерлік үлес – ерлікті біз мақтан тұтамыз. Аға ұрпақтың ерлігі мен әскери даңқы жас ұрпақты Отанымыздың болашағы үшін азаматтық жауапкершілікке, елін қорғауға әзір болу рухын сіңіреді. Олардың ерлігі алдында тағзым етіп бас ию тірілерге қажет.

Ұлы Жеңіс әкелген құндылықтар туралы айтқанда ойға ең алдымен сол бір қантөгіс, жиһангерлік соғыстан аман қайтқан ағаларымыз бен апаларымыздың соғыстан кейінгі қоғамдық өмірдің әр саласында атқарған адамгершілік, тәрбиелік, отансүйгіштік, жас ұрпаққа қамқорлық, әділеттілік пен тазалықтық қорғаушысы болған ерекше миссиясы туралы айту парыз. Иә, майдангерлер қай салада да үлгіболды.

Ер есімі - ел есінде мәңгі сақталады. Ешкім де, ештеңе де ұмытылмақ емес. Тәуелсіз Қазақстан елі өз боздақтарын қастерлеп, қасиеттейді! Біз өз аталарымыздымақтан тұтамыз өйткені, олар біз үшін Отан үшінқасық қандары қалғаншакүресіп, бізгежеңіс

сыйлады. Бұл жеңістің басты себебі, әрине, халқымыздың Отанға деген сүйіспеншілігі, қайтпас қайсар ерлігі, сын сағаттағы отаншылдық қасиеті. Екіншіден, ортақ жауға қарсы күрестегі көп ұлтты КСРО халықтарының ынтымағы мен достығы еді.

Бұл соғыста Кеңес Одағын мекендеген барлық халық бір жеңнен қол, бір жеңнен бас шығарыпотанын қорғады.«Ел үмітін ер ақтар, ер атағын ел сақтар» - дей келе Ұлы Отан соғысының 75 жылдығына орайата-бабаларымыздың рухына тағзым ретінде олардыңерен ерліктерін, жер, Отан, біздердің жарқын болашағымыз үшін жасаған ерліктерін мәңгілікке есте сақтап, жадымызда ұстаймыз. Қанша жылдар өтседе,бұл соғыста ерлікпен қаза тапқан әрбір батырларымыздың тарих төрінен орын алатыны және ұрпақтарымыздің жеңіс алауын сөндірмей, Отан үшін от кешкендерді әрқашанда жүрек түпкірімізде ұстаймыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Тұрысов Е. Аяқталмаған арман жол// Оңтүстік Қазақстан. 2013 жыл. 24-тамыз. 3-б.
2. Жуков Г. К.Воспоминания и размышления. В 2 т. Т. 1. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. 415 с.
3. Итоги Второй мировой войны. Выводы побеждённых. СПб.: Полигон; М.: АСТ, 1998, 600 с.
4. Исмаилов А.И. Война и победа: (из истории Казахстана в 1941-1945 годах). Шымкент: Экспресс печать, 2010. 180 с.
5. Жақсыбай Самрат. Айтылмағанақиқат (Ұлы Отан соғысының кейбір құпиялары). Егемен Қазақстан. 2014жыл. 29-қаңтар. 5-б.
6. Гареев М.А. Неоднозначные страницы войны: Очерки о проблемных вопросах истории Великой Отечественной войны. М.1995. 320 с.
7. Бессонов Б.Н. Фашизм: идеология, политика. М.: Высшаяшкола. 1985. 279 с.
8. Бездействовал ли Сталин в первые дни войны? // Военно-исторический журнал. 1994. N 6. С.27-30.
- 9.Волкогонов Д.А. Триумф и трагедия / Политический портрет И.В. Сталина. В 2-х книгах. Кн. II. 4.1. М.: Изд-во АПН, 1989. 432 с.
10. Великая Отечественная война в оценке молодых: Сб. ст. студентов, аспирантов, молодых ученых / Отв. ред. Кирсанов Н.А. М.:РГГУ, 1997. 163 с.
11. Война Германии против Советского Союза 1941-1945. Документальная экспозиция. Каталог. Берлин: Argon Cop, 1992. 287 с.
12. Начальный период войны: развитие промышленной базы на востоке страны (Публ.подг. Рубин И.А.)// Советские архивы. 1991. № 5. С.43-49.
13. На роковом пороге (из архивных материалов 1939 го да). Вступительная статья и примечания Л.А. Безыменского // Вопросы истории. 1989. №11.
14. Өмірзақ Озғанбаев. Ерлік ескірмейді // Егемен Қазақстан. 2013. 8 мамыр. 4-б.
15. Сыр өңірі тарихы: Көне заманнан бүгінге дейін / Құраст. Қ. Маханбетов. Алматы: Атамұра, 1998. 288 б.
16. Мауленов С. Избранное. М.: Художественнаялитература. 1979. 267 с.
17. Сыр елі. Қызылорда облысы: Энциклопедия / Бас ред. Б.Аяған. Алматы: Қазақ энциклопедиясы. 2005. 544бб.
18. Назарова О., Литвиненко В.В.Казахскаялитература. Учебник-хрестоматия. Часть 1. 3-ое издание. Астана. 2010. 400 с.
19. Ахтанов Т. Избранное, Алма-Ата: Жазушы, 1978. Т.1. 440 с.
20. Кузнецов И.В. История отечественной журналистики (1917–2000). 4-е изд., стер. М.: Флинта, 2012. 640 с.
21. Рожков, А.В. Тенденции развития военной печати Республики Казахстан: диссертация . кандидата филологических наук : 10.01.10. Алматы, 1998.208 с.

22. Кульбаев Т.С. Деятельность Коммунистической партии Казахстана по руководству профсоюзами в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941-1945 гг.): диссертация на соискание ученой степени канд. ист. наук. М., 1984. 199 с.
23. Россия и СССР в войнах XX века. Статистические исследования. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. 608 с.
24. Серикбаева М.Р. Роль партийно-советской печати Казахстана в мобилизации трудящихся на помощь фронту: диссертация на соискание ученой степени канд. ист. наук. М., 1971. 204 с.
25. Абылай Ноян. Героиминувшихдней// «Известия – Казахстан». 8 мая 2002 г. С.9.
26. Великая Отечественная война Советского Союза 1941-1945: Краткая история. 3-е изд., испр. и доп. М.: Воениздат, 1984. - 560 с.
27. Кузнецов И.В. На судьбу я не в обиде. М.:Флинта, Наука. 2010. 240 с.

Аннотация: В статье рассматриваются периодические издания на казахском языке, которые выходили в период Великой Отечественной войны 1941-1945 годов. Это летопись храбрости казахских воинов, отважных сыновей и дочерей казахского народа, граждан Советского Союза в огненных сражениях и подвиги тылового фронта. Самая распространенная и развитая отрасль казахской журналистики того времени - ежедневные издания, газеты, которые постоянно передавали новости публике и читателям. Если на самом деле главная обязанность и ответственность СМИ перед страной и обществом состояла в том, чтобы направлять положительные эмоции всех граждан путем правильного распространения правды и обеспечения развития общества, то в то время - в годы войны, СМИ полностью выполняли общественно-политический долг, описывали образцовые способы защиты Родины, передавали потомкам историческое наследие. Это вечная историческая ценность для нас и для наших будущих поколений.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, газеты, журналы, пресса, редактор, 1941-1945 гг., СССР, СМИ.

Abstract: The article is a part of the history of the Great Patriotic War of 1941-1945 - newspapers in the Kazakh language on the front. It is a chronicle of the bravery of the Kazakh warriors, the brave sons and daughters of the Kazakh people, the citizens of the Soviet Union in fiery battles, and the feat of home front. The most widespread and developed branch of the Kazakh journalism of that time - daily editions, newspapers, constantly transmitting the news to the public and readers. If in fact, the main duty and responsibility of the media (media) before the country, the Creator, for society was to guide the positive emotions of all citizens by the right distribution of truth and to ensure the development of society, then during the war years the media had fully fulfilled their duty, performed, described exemplary ways to defend the Motherland, passed on to the descendants as a historical heritage. This is an eternal historical value and value for us and for our future generations.

Keywords: World War II, newspapers, magazines, press, editor, 1941-1945, USSR, media.